

2020

Εκπαίδευση στις Φυλακές: Κανονιστικό Πλαίσιο Προστασίας και Καλές Πρακτικές

Πηγή: <https://omniatv.com/60281>

Μαρία-Δήμητρα Μισουρή Νομικός, ΠΜΣ
Εγκληματολογίας Παντείου Πανεπιστημίου
CRIME & MEDIA LAB - ΚΕΝΤΡΟ
ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ

19/10/2020

Εκπαίδευση στις Φυλακές: Κανονιστικό Πλαίσιο Προστασίας και Καλές Πρακτικές

Το παρόν άρθρο αποτελεί το πρώτο από τα τρία μέρη της επιστημονικής μελέτης που έχει εκπονηθεί από την κυρία Μαρία-Δήμητρα Μισουρλή με τον τίτλο «Εκπαίδευση στις Φυλακές» στο πλαίσιο των επιστημονικών δράσεων του «Crime & Media Lab» του Κέντρου Μελέτης του Εγκλήματος – της Ομάδας Εργασίας για το «Εγκλημα στα ΜΜΕ» (<https://e-keme.gr/crime-%CE%BCedia-lab/>), με Επιστημονικά Υπεύθυνη την κυρία Αγγελική Καρδαρά, Διδάκτορα Τμήματος Επικοινωνίας και ΜΜΕ ΕΚΠΑ-Φιλολόγο-Τακτική Επιστημονική Συνεργάτιδα Κέντρου Μελέτης του Εγκλήματος. Στο μέρος αυτό το ερευνητικό μας ενδιαφέρον εστιάζεται στο ειδικότερο δικαίωμα στην εκπαίδευση των κρατουμένων, με σύντομη παρουσίαση του κανονιστικού πλαισίου που κατοχυρώνει το δικαίωμα σε διεθνές, ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο. Στη συνέχεια, γίνεται μια σκιαγράφηση των εξελίξεων που έχουν λάβει χώρα στον ελληνικό χώρο και, τέλος, γίνεται αναφορά σε καλές πρακτικές που αφορούν την εκπαίδευση των κρατουμένων και έχουν εφαρμοστεί σε χώρες του εξωτερικού.

*Γράφει η Μαρία-Δήμητρα Μισουρλή
Νομικός, ΠΜΣ Εγκληματολογίας Παντείου Πανεπιστημίου, Μέλος του «Crime & Media Lab» του Κέντρου Μελέτης του Εγκλήματος*

Ι. Το δικαίωμα της Εκπαίδευσης των Κρατουμένων

Το δικαίωμα στην εκπαίδευση αποτελεί ένα θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα, του οποίου η προστασία αναγνωρίζεται και κατοχυρώνεται από τη διεθνή και εθνική έννομη τάξη σε όλους τους ανθρώπους ανεξαρτήτως της νομικής τους κατάστασης. Πρόκειται για ένα δικαίωμα από το περιεχόμενο του οποίου συναρτώνται ο τρόπος άσκησης υπόλοιπων δικαιωμάτων, καθώς επηρεάζει κάθε πτυχή της ανθρώπινης προσωπικότητας, αφορά την προσωπική εξέλιξη του ατόμου, την ανάπτυξη πνευματικών ικανοτήτων και πρακτικών δεξιοτήτων και την ικανότητα επαγγελματικής του αποκατάστασης.

Είναι αυτονόητο ότι στους κόλπους της φυλακής η εκπαίδευση των κρατουμένων αποκτά ακόμα μεγαλύτερη αξία και αναγκαιότητα για το άτομο. Η εκπαιδευτική διαδικασία αποτελεί αδιαμφισβήτητα ένα από τα ισχυρότερα μέσα της σωφρονιστικής διοίκησης για να προσεγγίσει τον κρατούμενο, να τον βοηθήσει να καταλάβει και να αναγνωρίσει την κοινωνικά μη αποδεκτή, παράνομη συμπεριφορά του, να τον εφοδιάσει με τα απαραίτητα εφόδια ώστε να παλέψει τις αρνητικές συνέπειες του εγκλεισμού και μελλοντικά να τον αποτρέψει από την εκδήλωση εγκληματικών δραστηριοτήτων. Μάλιστα, το πνεύμα της πολιτικής που προωθείται από το Συμβούλιο της Ευρώπης στηρίζεται στην ιδέα ότι η εκπαίδευση των κρατουμένων πρέπει να στοχεύει, όχι στην παθητική απορρόφηση γνώσεων και δεξιοτήτων, αλλά στη συμμετοχή και στην απόκτηση εμπειρίας των κρατουμένων, ιδωμένης της εκπαίδευσης ως ένα μέσο με το οποίο ο άνθρωπος εξερευνά και ανακαλύπτει

τόσο την προσωπική όσο και τη συλλογική ταυτότητά του¹. Μέσω της εκπαίδευσης, λοιπόν, ο κρατούμενος (πρέπει να) αναπτύσσεται, διατηρεί ενεργό το μυαλό του και ζωντανό το πνεύμα του, εξελίσσεται πνευματικά, αποκτά δεξιότητες και προσόντα για την επαγγελματική του αποκατάσταση, ενώ αποκτά και ένα βασικό και χρήσιμο οπλοστάσιο για τη μελλοντική επανένταξή του στην ελεύθερη κοινωνία.

Επομένως, ο εγκλεισμός στη φυλακή, όχι μόνο δεν πρέπει να αποστερεί από το κάθε άτομο, εφόσον το επιθυμεί, το δικαίωμα στην εκπαίδευση, αλλά γεννά την υποχρέωση στη σωφρονιστική διοίκηση να εξασφαλίζει τη συμμετοχή του στην εκπαιδευτική διαδικασία με όρους και συνθήκες όσο το δυνατόν πιο κοντά σε αυτούς της ελεύθερης ζωής.

II.Κανονιστικό πλαίσιο για την εκπαίδευση των κρατουμένων

Το δικαίωμα των κρατουμένων στην εκπαίδευση κατοχυρώνεται σε ένα πλήθος κανονιστικών και νομοθετικών κειμένων, δεσμευτικής ή μη ισχύος, που αφορούν είτε γενικότερα την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είτε ειδικότερα την προστασία των δικαιωμάτων των κρατουμένων. Το εύρος των κειμένων που προστατεύουν αυτό το δικαίωμα αποδεικνύει την αξία του και αναδεικνύει το σημαίνοντα ρόλο της εκπαίδευσης για τον άνθρωπο, ειδικά όταν βρίσκεται σε καθεστώς φυλάκισης.

Σε διεθνές επίπεδο, το άρθρο 26 της **Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του 1984** αναγνωρίζει το δικαίωμα στην εκπαίδευση σε όλους, ενώ κρίνει ότι η πρόσβαση σε αυτή πρέπει να είναι δωρεάν, τουλάχιστον στη στοιχειώδη και βασική βαθμίδα της. Την έλλειψη δεσμευτικής ισχύος της ανωτέρω διακήρυξης, καλύπτει το **Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτικά Δικαιώματα** που δεσμεύει τα συμβαλλόμενα μέρη ως προς τις διατάξεις του, μεταξύ των οποίων εντοπίζεται και το άρθρο 13 που αναγνωρίζει το δικαίωμα μόρφωσης σε κάθε πρόσωπο και ορίζει ότι η βασική εκπαίδευση είναι υποχρεωτική και παρέχεται σε όλους δωρεάν. Μάλιστα, στο άρθρο 2 του Συμφώνου κατοχυρώνεται η απόλαυση του δικαιώματος της εκπαίδευσης σε κάθε άτομο χωρίς οποιαδήποτε διάκριση, άρα ανεξαρτήτως της νομικής κατάστασης στην οποία βρίσκεται, δηλαδή αν είναι ελεύθερος πολίτης ή κρατούμενος.

Ωστόσο, το δικαίωμα των κρατουμένων στην εκπαίδευση κατοχυρώνεται και προστατεύεται και από ειδικότερα διεθνή κανονιστικά κείμενα που επικεντρώνονται στον κρατούμενο ως φορέα δικαιωμάτων. Ανάμεσα στα κείμενα αυτά ξεχωρίζουν οι **Nelson Mandela Rules**, που και αν και δεν έχουν δεσμευτική ισχύ, αποτελούν πηγή έμπνευσης για τις διάφορες εθνικές νομοθεσίες και πρακτικό οδηγό των χωρών για την οργάνωση της σωφρονιστικής τους πολιτικής και τον τρόπο αντιμετώπισης των κρατουμένων. Ενδεικτικά, στον Κανόνα 4 θεσπίζεται η υποχρέωση κάθε σωφρονιστικής διοίκησης να παρέχει στους κρατούμενους μεταξύ άλλων και εκπαίδευση, η οποία σύμφωνα με τον Κανόνα 92 πρέπει να εξατομικεύεται βάσει των χαρακτηριστικών και ιδιαιτεροτήτων κάθε περίπτωσης κρατουμένου. Επιπλέον, στον Κανόνα 104 προβλέπεται η περαιτέρω εκπαίδευση των

---

¹ Costelloe A. & WarnerK., (July 2014), «Prison education across Europe: policy, practice, politics» at *London Review of Education*, vol.12, n.2, p. 176

κρατούμενων που μπορούν να επωφεληθούν από αυτήν την διαδικασία, ενώ για τους αναλφάβητους ή νεαρούς κρατούμενους η εκπαίδευση καθίσταται υποχρεωτική.

Επιπλέον, άξιοι αναφοράς είναι και οι **Κανόνες των Ηνωμένων Εθνών για την Προστασία των ανήλικων που έχουν στερηθεί την ελευθερία τους**, ένα μη νομικά δεσμευτικό κείμενο του 1990, που προστατεύει το δικαίωμα των ανήλικων κρατούμενων να συνεχίσουν την εκπαίδευσή τους, είτε βρίσκονται σε ηλικία υποχρεωτικής εκπαίδευσης είτε πρόκειται για παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας που επιθυμούν να συνεχίσουν τις σπουδές τους. Και σε αυτό το κείμενο τονίζεται η ανάγκη προσαρμογής της εκπαίδευσης στις ανάγκες και ικανότητες κάθε ανήλικου κρατούμενου με απώτερο σκοπό την κοινωνική του επανένταξη, ενώ υπογραμμίζεται η ανάγκη παροχής της εκπαίδευσης αυτής έξω από τη φυλακή σε κοινοτικά σχολεία και η προσοχή που πρέπει να δοθεί από τις σωφρονιστικές διοικήσεις σε ιδιαίτερες κατηγορίες ανήλικων κρατούμενων, όπως είναι οι αλλοδαποί, οι αναλφάβητοι, οι ανήλικοι με προβλήματα στην εκμάθηση ή οι ανήλικοι με ειδικές πολιτιστικές ή εθνικές ανάγκες. Σημαντική, επίσης, αποτελεί η δυνατότητα χορήγησης ειδικών εκπαιδευτικών αδειών στους ανήλικους κρατούμενους, καθώς και η πρόβλεψη περί μη αναφοράς του τόπου απόκτησης στα διπλώματα ή στα πιστοποιητικά εκπαίδευσης που χορηγούνται στους ανήλικους κατά τη διάρκεια κράτησής τους.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο το δικαίωμα στην εκπαίδευση προστατεύεται από δύο ιδιαίτερα σημαντικά για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων νομοθετήματα με δεσμευτική ισχύ, την **Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών** (άρθρο 2 Πρόσθετου Πρωτοκόλλου ΕΣΔΑ) και το **Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ** (άρθρο 14).

Ωστόσο, όσον αφορά το δικαίωμα στην εκπαίδευση των κρατούμενων, δύο κανονιστικά κείμενα κεντρίζουν το ενδιαφέρον, των οποίων η αξία έχει αναγνωριστεί παρά τη μη δεσμευτικότητά τους και τα οποία λειτουργούν ως κατευθυντήριες γραμμές για τις εθνικές νομοθεσίες και τις αρμόδιες σωφρονιστικές αρχές στο θέμα της αντιμετώπισης των κρατούμενων. Το ένα κείμενο αποτελείται από τα **Πρότυπα-Κανόνες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων του ΣτΕυρ (CPT)**, ένα σύνολο κανόνων που υπόκειται σε μόνιμη και δυναμική εξέλιξη², και διαμορφώνονται βάσει των παρατηρήσεων και διαπιστώσεων που σημειώνει η προαναφερόμενη Επιτροπή όταν ασκεί τα ελεγκτικά της καθήκοντα στις φυλακές³. Ενδεικτικά, στον Πρότυπο-Κανόνα 47 η CPT υποστηρίζει ότι η παροχή εκπαίδευσης είναι ζωτικής σημασίας για τους κρατούμενους, ενώ στον Πρότυπο-Κανόνα 31 υπογραμμίζει την ιδιαίτερη ευάλωτη και επιζήμια θέση των ανήλικων κρατούμενων και επισημαίνει ότι πρέπει να τους προσφέρεται ένα πλήρες πρόγραμμα εκπαίδευσης.

Το δεύτερο κείμενο αφορά τους **Ευρωπαϊκούς Σωφρονιστικούς Κανόνες**, το περιεχόμενο των οποίων, όπως αναφέρεται στο Προοίμιό τους, έχει βασιστεί μεταξύ άλλων

² Kicker R., (2012), «The European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman and Degrading Treatment or Punishment (the CPT)» at Bego G. (ed.), «*Human rights monitoring mechanisms of the Council of Europe*», Routledge, London, σελ. 54 (43-70)

³ Kicker R., (2012), όπ. παραπ., σελ. 124-125

και στην ΕΣΔΑ, στη νομολογία του ΕΔΔΑ και στους Πρότυπους-Κανόνες της CPT. Ο Ευρωπαϊκός Σωφρονιστικός Κανόνας 28 αναφέρεται αρκετά αναλυτικά στο δικαίωμα εκπαίδευσης των κρατούμενων, ορίζοντας ότι όλοι οι κρατούμενοι πρέπει να έχουν πρόσβαση σε εκπαιδευτικά προγράμματα όσο το δυνατόν πιο ολοκληρωμένα, που να ανταποκρίνονται τόσο στις ανάγκες όσο και στις φιλοδοξίες τους και να έχουν στόχο τη μελλοντική κοινωνική επανένταξη και επαγγελματική αποκατάστασή τους. Και σε αυτό το κείμενο επισημαίνεται ότι χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής ορισμένες κατηγορίες κρατούμενων, όπως οι αναλφάβητοι, οι ανήλικοι ή τα άτομα με ειδικές ανάγκες, ενώ στον Κανόνα 106 γίνεται ιδιαίτερη μνεία για την ανάγκη παροχής εκπαίδευσης και ενθάρρυνσης συμμετοχής των καταδικασμένων κρατούμενων σε εκπαιδευτικά προγράμματα με στόχο τη βελτίωση του συνολικού επιπέδου εκπαίδευσης τους και τη δημιουργία της προοπτικής να ζήσουν μια υπεύθυνη και απαλλαγμένη από εγκλήματα ζωή.

Σε εθνικό επίπεδο το δικαίωμα στη δωρεάν εκπαίδευση σε όλες τις βαθμίδες της κατοχυρώνεται για τους Έλληνες πολίτες στο άρθρο 16 του ελληνικού **Συντάγματος**. Η ειδικότερη προστασία του δικαιώματος αυτού για τους κρατούμενους παρέχεται κατά κύριο λόγο από τον **ελληνικό Σωφρονιστικό Κώδικα**. Η προστασία αυτή εντοπίζεται, αρχικά στις γενικές διατάξεις του όπου ορίζεται ρητά ότι ο εγκλεισμός στη φυλακή περιορίζει μόνο την προσωπική ελευθερία του κρατούμενου, ο οποίος δεν πρέπει να εμποδίζεται στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του. Μάλιστα, υπάρχει και διάταξη που προβλέπει ότι τα μέτρα φύλαξης και εξασφάλισης της ομαλής λειτουργίας των καταστημάτων δεν αποκλείουν την άσκηση των συνταγματικά κατοχυρωμένων ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων των κρατούμενων, καθιστώντας σαφές ότι το δικαίωμα στην εκπαίδευση διατηρείται ανέγγιστο παρά τις όποιες προσαρμογές πρέπει να γίνουν μέσα στο σωφρονιστικό κατάστημα για την άσκησή του.

Το άρθρο 35 του παρόντος Κώδικα προσδιορίζει ειδικότερα ότι η εκπαίδευση των κρατούμενων αποβλέπει στην απόκτηση ή συμπλήρωση εκπαίδευσης όλων των βαθμίδων, καθώς και στην επαγγελματική κατάρτισή τους. Μέσα στη φυλακή λειτουργεί όπου είναι δυνατόν μονοθέσιο δημοτικό σχολείο, ενώ οι τίτλοι σπουδών που παρέχονται, εκτός του ότι είναι ισότιμοι με τους αντίστοιχους των σχολών της ίδιας βαθμίδας εκπαίδευσης, δεν αναφέρουν τον τόπο απόκτησής τους, προφανώς για λόγους αποφυγής στιγματισμού των μελλοντικά αποφυλακισμένων ατόμων. Αξίζει να αναφερθεί η πρόβλεψη περί μη αναστολής της διαδικασίας εκπαίδευσης σε περίπτωση μεταγωγής ή επιβολής πειθαρχικής ποινής, όταν αυτό είναι δυνατό, αναστολή η οποία μπορεί να εκτιθεί κατά τη διάρκεια των διακοπών ή αργιών. Επίσης, ειδικές προβλέψεις λαμβάνονται για τους αλλοδαπούς, τους αναλφάβητους ενήλικες και τους ανήλικους κρατούμενους, ενώ δίνεται η δυνατότητα συνέχισης των σπουδών στη δευτεροβάθμια ή τριτοβάθμια εκπαίδευση μέσω εκπαιδευτικών αδειών, των οποίων οι όροι και προϋποθέσεις χορήγησης καθορίζονται στο άρθρο 58.

Επιπλέον, πρόβλεψη για τους όρους και τον τρόπο άσκησης του δικαιώματος των κρατούμενων στην εκπαίδευση εντοπίζουμε και στον **Εσωτερικό Κανονισμό των Φυλακών**. Μεταξύ άλλων, προβλέπεται ότι σε κάθε κατάσταση οργανώνονται προγράμματα εκπαίδευσης και επαγγελματικής κατάρτισης ολιγομελών ομάδων κρατούμενων σε συνεργασία με ειδικά κέντρα κατάρτισης, υπό την επίβλεψη του τμήματος κοινωνικής

εργασίας, του κοινωνιολόγου και του Συμβούλου Εκπαίδευσης, εάν υπηρετεί. Τα προγράμματα διεξάγονται σε κατάλληλη αίθουσα, εντός ή εκτός των χώρων κράτησης, ενώ το Συμβούλιο Φυλακής μεριμνά για τη δημιουργία προγραμμάτων, εφόσον υπάρχει ανάγκη, όπως για :α) για αναλφάβητους, β) σχολείου δεύτερης ευκαιρίας, γ) επαγγελματικής κατάρτισης, δ) ξένων γλωσσών. Η συνέχιση των σπουδών των κρατούμενων εκτός καταστήματος γίνεται σε αναγνωρισμένα και πιστοποιημένα εκπαιδευτικά ιδρύματα και σχολές στις οποίες είναι εγγεγραμμένοι. Η εγγραφή και φοίτηση ή μαθητεία στα ιδρύματα αυτά και σε σχολές οποιασδήποτε βαθμίδας εξασφαλίζεται με τη χορήγηση εκπαιδευτικών αδειών, η καλή χρήση της οποίας ελέγχεται από ειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό και τον εισαγγελέα-επόπτη. Τέλος, αυτό που εντοπίζεται είναι ότι επί του θέματος της εκπαίδευσης των κρατούμενων συνεργάζονται και έχουν σχετικές αρμοδιότητες διάφορα σωφρονιστικά όργανα, όπως είναι το Συμβούλιο Φυλακής, το Συμβούλιο Εργασίας Κρατούμενων, το ειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό του καταστήματος (κοινωνικός λειτουργός, ψυχολόγος, κοινωνιολόγος, εγκληματολόγος και εκπαιδευτικός), καθιστώντας φανερό ότι πρόκειται για ένα δικαίωμα με πολλές προεκτάσεις, το οποίο για να ασκηθεί από τον κάθε κρατούμενο, πρέπει να εξατομικευθεί βάσει των αναγκών και ικανοτήτων του.

Τέλος, δεν μπορεί να μη γίνει αναφορά στο **άρθρο 31 του Ν. 4521/2018**, άρθρο που αποτελεί σύμφωνα με τα λεγόμενα του κ. Πέτρου Δαμιανού, διευθυντή του Γυμνασίου και Λυκείου που λειτουργεί εντός του Ειδικού Καταστήματος Κράτησης Νέων Αυλώνα (ΕΚΚΝΑ), «*μια ριζοσπαστική τομή, ένα σταθμό στον πολιτισμό μας, μια κατάκτηση της Κοινωνίας*» καθώς ουσιαστικά «*γίνεται πράξη το δικαίωμα του κάθε κρατούμενου στην εκπαίδευση και τη γνώση*»⁴. Με το άρθρο αυτό προβλέπεται η ίδρυση σε κάθε κατάσταση κράτησης και στο ίδρυμα αγωγής ανηλίκων αρρένων Βόλου σχολικών μονάδων πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (Δημοτικό Σχολείο, Γυμνάσιο ή Σ.Δ.Ε., ΓΕ.Λ., ΕΠΑ.Λ.), Δημόσιων Ινστιτούτων υποχρεωτικής Επαγγελματικής Κατάρτισης (Δ.Ι.Ε.Κ.), Δ.Ι.Ε.Κ. ενηλίκων αποφοίτων υποχρεωτικής εκπαίδευσης ευαίσθητων κοινωνικών ομάδων και Τμημάτων εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας. Πρόκειται, δηλαδή, για την ίδρυση σε κάθε φυλακή, βάσει των εκπαιδευτικών αναγκών των κρατούμενων, μονάδων που θα φοιτούν οι κρατούμενοι ανάλογα με το επίπεδο της εκπαίδευσής τους, θα έχουν ενιαία διοίκηση και σύλλογο διδασκόντων και θα υπάρχει σύμβουλος-συντονιστής εκπαίδευσης σε κάθε κατάσταση, ο οποίος θα ασκεί τα καθήκοντα του διευθυντή κάθε σχολικής μονάδας πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης που λειτουργεί, καθώς επίσης θα έχει ένα ευρύ πλέγμα καθηκόντων για την οργάνωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας στη φυλακή.

---

⁴Δαμιανός Π., (Φεβρουάριος 2018),«Εκπαίδευση στη Φυλακή: Δικαίωμα για τους Κρατούμενους – Υποχρέωση για την Πολιτεία», ηλεκτρονικά διαθέσιμο στον ιστότοπο του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων: <https://www.minedu.gov.gr/news/33133-25-02-18-ekpaidefsi-sti-fylaki-dikaioma-gia-tous-kraatoymenous-yproxresosi-gia-tin-politeia>, τελευταία προσπέλαση στις 10/10/2020

III. Από τη θεωρία στην πράξη - Εξελίξεις στον ελληνικό χώρο

Αν και στη θεωρία η αναγνώριση και προστασία του δικαιώματος της εκπαίδευσης των κρατουμένων φαίνεται ικανοποιητική, αυτό που είναι σημαντικότερο είναι να εξεταστεί ο τρόπος που οι προαναφερόμενες κανονιστικές επιταγές αποτυπώνονται και υλοποιούνται στο επίπεδο των ποινικών πρακτικών. Με άλλα λόγια, πρέπει να εξεταστεί αν η σωφρονιστική πολιτική που υιοθετεί το κράτος σέβεται και κατοχυρώνει πράγματι το δικαίωμα της εκπαίδευσης των κρατουμένων μέσω της λήψης μέτρων και προώθησης ενεργειών και πρωτοβουλιών που δημιουργούν τις κατάλληλες προϋποθέσεις ουσιαστικής άσκησης του δικαιώματος. Ενδιαφέρον, λοιπόν, παρουσιάζει μια σύντομη παρουσίαση των εξελίξεων της σωφρονιστικής πολιτικής στον ελληνικό χώρο.

Το 1985 είναι η χρονιά που ξεκίνησε η εισαγωγή εκπαιδευτικών προγραμμάτων και προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης κρατουμένων στις φυλακές, των οποίων την οργάνωση ανέλαβε η τότε Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης (Γ.Γ.Λ.Ε) – έπειτα Γενική Γραμματεία Διά Βίου Μάθησης και Νέας Γενιάς - σε συνεργασία με το Υπουργείο Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων⁵. Επιπλέον, οργανώθηκαν και σεμινάρια επιμόρφωσης σωφρονιστικών υπαλλήλων, καθώς και προγράμματα εκπαίδευσης και σεμινάρια επιμόρφωσης εκπαιδευτών που διδάσκουν σε κρατούμενους⁶.

Ωστόσο, έως το 2003 οι προσπάθειες εκπαίδευσης κρατουμένων στις ελληνικές φυλακές ήταν σποραδικές και γίνονταν από τη Γ.Γ.Λ.Ε., Νομαρχιακές Επιτροπές Λαϊκής Επιμόρφωσης (Ν.Ε.Λ.Ε.) καθώς και Μ.Κ.Ο., στο πλαίσιο επιχειρησιακών Προγραμμάτων καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού και κοινοτικών πρωτοβουλιών⁷. Ενδεικτικά, το 1998, η εκείνο το διάστημα Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων (Γ.Γ.Ε.Ε.) ξεκίνησε σε συνεργασία με το Κέντρο Θεραπείας Εξαρτημένων Ατόμων (ΚΕ.Θ.Ε.Α.) στην Κεντρική Φυλακή Γυναικών του Κορυδαλλού, το Πρόγραμμα Εκπαίδευσης και Θεραπείας Κρατουμένων Γυναικών, με τη δημιουργία ανεξάρτητου χώρου μέσα στη φυλακή⁸. Παράλληλα, από το 1999, εφαρμόζει ένα δοκιμαστικό πρόγραμμα εκπαίδευσης σωφρονιστικών υπαλλήλων, στο οποίο συμμετέχουν όσοι δεν είχαν παρακολουθήσει την εκπαίδευση της Σχολής Σωφρονιστικών Υπαλλήλων του Υπουργείου Δικαιοσύνης. Αποτέλεσμα αυτής της προσπάθειας ήταν η δημιουργία μιας ομάδας υποστήριξης σωφρονιστικών υπαλλήλων στην Κεντρική Φυλακή Γυναικών του Κορυδαλλού⁹.

Την πενταετία 2003 - 2008, τα αντικείμενα των εκπαιδευτικών προγραμμάτων της Γ.Γ.Ε.Ε. διευρύνονται, περιλαμβάνουν πλέον και ψυχοκοινωνική υποστήριξη των κρατουμένων και υλοποιούνται στο πλαίσιο της δομής των Κέντρων Εκπαίδευσης Ενηλίκων

---

⁵ Κ. Δημητρούλη – Ε. Ρηγούτσου, (2017), «Οδηγός για τους εκπαιδευτές των Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας σε Καταστήματα Κράτησης», Αθήνα, σελ. 20-21

⁶ Οπ. παραπ., σελ. 21

⁷ Το ίδιο

⁸ Βουβούση Μαρία, (2019), «Η Εκπαίδευση Ενηλίκων στις Φυλακές» στο ηλεκτρονικό περιοδικό *Επιστημονικό Δίκτυο Εκπαίδευσης Ενηλίκων*, τεύχος 25, ηλεκτρονικά διαθέσιμο στο: <http://cretaadulthoodeduc.gr/blog/?p=1258>, τελευταία προσπέλαση στις 10/10/2020

⁹ Το ίδιο

(Κ.Ε.Ε.) που ξεκίνησαν τη λειτουργία τους το 2003¹⁰. Τα τμήματα μάθησης στα Κ.Ε.Ε. είχαν διάρκεια από 3 έως 6 μήνες και αφορούσαν κυρίως προγράμματα ελληνικής γλώσσας, απόκτηση δεξιοτήτων για την κάλυψη αναγκών που αφορούν την καθημερινότητα των κρατουμένων, την εργασία τους, την αξιοποίηση υπηρεσιών, τη δημιουργική ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους,¹¹ ενώ σημαντικό ρόλο είχαν και τα προγράμματα συμβουλευτικής¹². Δυστυχώς, σταδιακά, τα προγράμματα μη τυπικής εκπαίδευσης στις φυλακές μειώνονται σημαντικά και υλοποιούνται κυρίως από Μ.Κ.Ο., εθελοντικές οργανώσεις και εθελοντές, αλλά και από τα Κέντρα Διά Βίου Μάθησης (Κ.Δ.Β.Μ.), τη μετεξέλιξη των Κ.Ε.Ε., κατά περιόδους και ανάλογα με τη δυνατότητα ύπαρξης της σχετικής χρηματοδότησης.¹³

Επίσης, το 2004 κάνουν την εμφάνισή τους στις φυλακές τα **Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας (Σ.Δ.Ε)**, δίνοντας την ευκαιρία σε όσους κρατούμενους δεν έχουν ολοκληρώσει την υποχρεωτική εκπαίδευση, να συνεχίσουν τις σπουδές τους και να αποκτήσουν τίτλο ισότιμο με το απολυτήριο γυμνασίου. Το πρώτο Σ.Δ.Ε. ιδρύθηκε το 2004 στις φυλακές Λάρισας, το δεύτερο το 2005 στο ανδρικό και γυναικείο τμήμα των φυλακών Κορυδαλλού, το 2006 στις φυλακές Διαβατών Θεσσαλονίκης, το 2008 στον Ελεώνα Θηβών, στη Δομοκό και στα Τρίκαλα¹⁴, με τον αριθμό των Σ.Δ.Ε. στις ελληνικές φυλακές να φτάνει σήμερα τα 13.

Από το 2015 αρχίζει να αλλάζει ριζικά η εικόνα του σωφρονιστικού συστήματος ως προς την πρόσβαση των κρατουμένων στην εκπαίδευση. Μέσω πρωτοβουλιών διαφόρων Υπουργείων, όπως του Υπουργείου Δικαιοσύνης και του Υπουργείου Παιδείας σε συνεργασία με διάφορους φορείς, όπως το Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, προωθούνται δράσεις, όπως ανάπτυξη προγραμμάτων ελληνομάθειας στις ελληνικές φυλακές με σκοπό την παροχή βασικών γνώσεων ελληνικής γλώσσας στους αλλοδαπούς κρατούμενους¹⁵. Επίσης, ενισχύθηκε η πρόσβαση των κρατουμένων στην τριτοβάθμια εκπαίδευση με την υποστήριξη του θεσμού της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης φοιτητών κρατουμένων μέσω της ηλεκτρονικής επιτήρησης, των εκπαιδευτικών αδειών και της δυνατότητας συμμετοχής στις εξετάσεις. Άξια αναφοράς είναι επίσης η υπογραφή συμφωνίας συνεργασίας της Γενικής Γραμματείας Αντεγκληματικής Πολιτικής με το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, σύμφωνα με την οποία προβλέπεται η χορήγηση ετησίως 20 υποτροφιών για τη φοίτηση κρατουμένων σε προπτυχιακά προγράμματα¹⁶.

---

¹⁰ Ε. Ρηγούτσου, (2005), «Συμβουλευτική Κρατουμένων», Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων – Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων – Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων, Αθήνα, σελ. 21

¹¹ Ε. Ρηγούτσου, όπ. παραπ., σελ. 22

¹² Περισσότερα βλ. Ε. Ρηγούτσου, όπ. παραπ., σελ. 22-38

¹³ Κ. Δημητρούλη – Ε. Ρηγούτσου, όπ. παραπ., σελ. 21

¹⁴ Οι πληροφορίες αντλήθηκαν από τον ιστότοπο του Σχολείου Δεύτερης Ευκαιρίας του καταστήματος Κορυδαλλού: <http://sde-fyl-koryd.att.sch.gr/>

¹⁵ Από 13.12.2018 ανάρτηση από τον ιστότοπο Ιδρύματος Νεολαίας & Δια Βίου Μάθησης: <https://www.inedivim.gr/δημοσιότητα/συνεργασία-υπεθυπδικαιοσύνης-διαφάνειας-και-ανθρωπίνων-δικαιωμάτων-για-την-ανάπτυξη>, τελευταία προσπέλαση στις 10/10/2020

¹⁶ Συνήγορος του Πολίτη, (2017), «Εθνικός Μηχανισμός Πρόληψης των Βασανιστηρίων & της Κακομεταχείρισης-Ετήσια Ειδική Έκθεση 2107», Αθήνα, Εθνικό Τυπογραφείο, σελ. 18

Ένα από τα πιο αξιοσημείωτα βήματα των τελευταίων χρόνων είναι ότι **οι διάφορες ελληνικές κυβερνήσεις ίδρυσαν πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια σχολεία και Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας σε πολλές φυλακές σ' όλη την Ελλάδα, μια εξέλιξη θετική που φαίνεται να προσανατολίζεται προς τις επιταγές του Ν. 4521/2018 περί αναβάθμισης και επέκτασης της λειτουργίας των σχολείων στις φυλακές.** Έτσι, το 2019, σύμφωνα με την απάντηση της ελληνικής κυβέρνησης στην έκθεση της Επιτροπής Πρόληψης των Βασανιστηρίων του ΣτΕυρ για την επίσκεψή της στη χώρα μας το ίδιο έτος, την έναρξη της σχολικής χρονιάς 2019-2020 λειτουργούν εκπαιδευτικές μονάδες σε 19 από τα 34 καταστήματα κράτησης της χώρας. Συγκεκριμένα λειτουργούν:

- Σε 8 καταστήματα κράτησης μονάδες πρωτοβάθμιας ή δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (Ε.Κ.Κ.Ν. Αυλώνα, Ε.Κ.Κ.Ν. Βόλου, Ε.Α.Κ.Κ.Ν. Κασσαβέτειας, Κ.Κ. Κορίνθου, Ίδρυμα Αγωγής Ανηλίκων Αρρένων Στοιχειώδους Εκπαίδευσης Βόλου, Κ.Κ. Γρεβενών, Ναυπλίου και Ελαιώνα-Θηβών για Γυναίκες κρατούμενες). Σύμφωνα με στοιχεία που έχουν παραχωρηθεί από τα καταστήματα κράτησης, το 2019 στο δημοτικό φοιτούσαν 239 κρατούμενοι, στο γυμνάσιο 130 και στο Λύκειο 13.

- Σε 13 καταστήματα κράτησης λειτουργούν Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας στα οποία το Δεκέμβριο του 2019 φοιτούσαν 745 κρατούμενοι (Ειδικό Κέντρο Υγείας Κρατουμένων Κορυδαλλού, Καταστήματα Κορυδαλλού, Μαλανδρινού, Δομοκού, Ελαιώνα-Θηβών για Γυναίκες, Λάρισας, Τρικάλων, Πάτρας, Θεσσαλονίκης, Νιγρίτας, Γρεβενών, Κέρκυρας και Χανίων)

- Σε 3 καταστήματα κράτησης λειτουργούν Κρατικά Ινστιτούτα Επαγγελματικής που στοχεύουν στην παροχή επαγγελματικής κατάρτισης και δεξιοτήτων στους κρατούμενους για την κοινωνική επανένταξή τους (αγροτικό κατάστημα κράτησης Κασσάνδρας, Κορυδαλλός, Ε.Κ.Κ.Ν.Α). Το σύνολο των φοιτητών άγγιζε τους 67 στα δύο πρώτα καταστήματα, ενώ στο Ε.Κ.Κ.Ν.Α. τους 11 κρατούμενους.

- Στα καταστήματα κράτησης χωρίς εκπαιδευτικές μονάδες οι αυτοδίδακτοι κρατούμενοι το Δεκέμβριο του 2019 ήταν 198.

- Οι κρατούμενοι που φοιτούσαν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση το Δεκέμβριο του 2019 άγγιζαν τους 71, εκ των οποίων οι 35 φοιτούσαν στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Τέλος, στην παραπάνω έκθεση, η ελληνική κυβέρνηση αναφέρει ότι το Υπουργείο Εξωτερικών σε συνεργασία με το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, έχει ενεργοποιηθεί ώστε να εφαρμοστεί το άρθρο 31 του Ν. 4521/2018 περί αναβάθμισης και επέκτασης της λειτουργίας των σχολείων στις φυλακές με σκοπό τόσο να διατηρήσει και να αναβαθμίσει την λειτουργία των υφιστάμενων εκπαιδευτικών δομών και να δημιουργήσει νέες όσο και να αναβαθμίσει το εκπαιδευτικό επίπεδο των κρατουμένων.

IV. Καλές πρακτικές στο εξωτερικό

Το διάστημα μεταξύ 2000-2011 στο πλαίσιο της προώθησης από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή μιας ευρύτερης οικονομικής και κοινωνικής στρατηγικής (Πρόγραμμα Grundtvig) που αναγνώριζε το ρόλο της δια βίου μάθησης και της ανάπτυξης δεξιοτήτων ως βασικών στοιχείων για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης στον ευρωπαϊκό χώρο, προωθήθηκαν συνολικά 113 προγράμματα σχετικά με την εκπαίδευση και κατάρτιση στις

φυλακές που εντάσσονταν στο ευρωπαϊκό σχέδιο με τίτλο «*Socrates, Leonardo da Vinci και Διάβίου Μάθηση Προγράμματα*»¹⁷. Μέσω των προγραμμάτων αυτών εξετάστηκε ένα ευρύ φάσμα θεμάτων, μεταξύ των οποίων τα θέματα της κοινωνικής επανένταξης, της βασιικής εκπαίδευση ενηλίκων και της θεώρησης της φυλακής ως ένα περιβάλλον που ευνοεί τη μάθηση, ενώ σχεδόν όλες οι ευρωπαϊκές χώρες συμμετείχαν σε τουλάχιστον ένα πρόγραμμα. Αυτό που διαφοροποίησε τη συγκεκριμένη προσπάθεια είναι το γεγονός ότι τα προγράμματα αυτά προωθήθηκαν συνολικά σε όλη την Ευρώπη, διευκολύνοντας την ανταλλαγή και υιοθέτηση κοινών πρακτικών και τη δημιουργία συνεργατικών δεσμών ανάμεσα στα κράτη, ώστε να διασφαλιστεί ότι αυτή η προσπάθεια ενίσχυσης της εκπαίδευσης των κρατούμενων θα συνεχιστεί μακροπρόθεσμα.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρον παράδειγμα εφαρμογής ενός προγράμματος του προαναφερόμενου ευρωπαϊκού σχεδίου εντοπίζουμε στη **Νορβηγία**. Πρόκειται για την εφαρμογή του υπο-προγράμματος «*Internet for Inmates* (Διαδίκτυο για του Κρατούμενους)» το οποίο δημιουργήθηκε ως συνέχεια του Προγράμματος του Grundtvig με τον τίτλο «Συνεργασία στην Εκπαίδευση στη φυλακή- Εκμάθηση σε Περιβάλλον Δικτύου (PIPELINE)». Το πρόγραμμα στοχεύει στη βελτίωση της ποιότητας εκπαίδευσης στις φυλακές, μέσω της δυνατότητας πρόσβασης και χρήσης από τους κρατούμενους της Τεχνολογίας Πληροφοριών και Επικοινωνιών. Στο πλαίσιο εφαρμογής του προγράμματος, με το σκεπτικό ότι το διαδίκτυο αποτελεί ένα χρήσιμο και απαραίτητο εκπαιδευτικό εργαλείο, η Νορβηγία κατάφερε μέχρι το 2010 να εξασφαλίσει την πρόσβαση των κρατούμενων όλων των φυλακών της χώρας στο διαδίκτυο μέσω ενός εθνικού δικτύου σύμφωνα με τις απαιτήσεις ασφάλειας κάθε σωφρονιστικού περιβάλλοντος. Αυτό επιτυγχάνεται μέσω της κατηγοριοποίησης των ιστότοπων σε περισσότερες από εκατό κατηγορίες, με την πρόσβαση σε αυτές να προσαρμόζεται σύμφωνα με το κατάλληλο επίπεδο ασφάλειας έκαστου κρατούμενου.¹⁸

Δύο άλλα προγράμματα που παρουσιάζουν ενδιαφέρον είναι τα ***Mabis και Zubilis DP*** που εφαρμόστηκαν στη **Γερμανία**. Τα προγράμματα αυτά εντάσσονται στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής πρωτοβουλίας EQUAL, μέσω της οποίας προωθήθηκαν από το 2001 έως το 2008, 121 αναπτυξιακά προγράμματα που επικεντρώθηκαν στην ενίσχυση της επαγγελματικής απορρόφησης των αποφυλακισθέντων μέσω της δοκιμής καινοτόμων τρόπων εργασίας και της ανάπτυξης δοκιμασμένων τρόπων μείωσης της υποτροπής¹⁹. Αξιοπρόσεκτη είναι η εξατομικευμένη υποστήριξη που λάμβαναν οι κρατούμενοι σε 11 γερμανικές φυλακές όπου εφαρμόστηκαν τα προγράμματα, με τους εμπλεκόμενους

---

¹⁷Hawley J., Murphy I. & Souto-Otero M., (May 2013), *Prison Education and Training in Europe- Current State-of-Play and Challenges*, European Commission, GHK Consulting, p. 16

¹⁸ Περισσότερα για το πρόγραμμα βλ. Bent Dahle Hansen And Paal Chr Breivik The County Governor Of Hordaland, (17th December 2014), «Internet for prisoners in Norway» at *Inside time (the National Newspaper for Prisoners & Detainees)*, ηλεκτρονικά διαθέσιμο στο <https://insidetime.org/internet-for-prisoners-in-norway-2/>, τελευταία προσπέλαση στις 10/10/2020

¹⁹ Hawley J., Murphy I. & Souto-Otero M., όπ. παραπ., σελ. 19. Επίσης, πληροφορίες αντλήθηκαν και από τον επίσημο ιστότοπο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής:

http://ec.europa.eu/employment_social/equal_consolidated/newFuture/section7/page_06.html, τελευταία προσπέλαση στις 10/10/2020

συμβούλους να παρέχουν καθοδήγηση σε κάθε κρατούμενο σχετικά με τις κατάλληλες ευκαιρίες κατάρτισης και επαγγελματικής αποκατάστασης μετά την αποφυλάκιση, ενώ συνέβαλαν καθοριστικά και στη δημιουργία ισχυρών δεσμών των αποφυλακισθέντων με μετα-σφραγιστικούς οργανισμούς²⁰.

Μια άλλη ενδιαφέρουσα πρακτική εντοπίζεται στις φυλακές στην **Ιρλανδία** όπου η εκπαιδευτική διαδικασία επικεντρώνεται στις ανάγκες των μαθητών-κρατούμενων και η προσωπική ανάπτυξή τους και η μαθησιακή διαδικασία που ακολουθείται θεωρούνται πιο σημαντικά από ένα προκαθορισμένο πρόγραμμα σπουδών. Οι ανάγκες των μαθητών καθορίζουν την επιλογή του προγράμματος και οι κρατούμενοι καλούνται να αναλάβουν προσωπικά την ευθύνη για την εκπαίδευσή τους. Περαιτέρω, η εκπαιδευτική διαδικασία στηρίζεται στη δημιουργία συνεργασιών και στην ενεργή συμμετοχή σε μικρές ομάδες ή ζευγάρια με σκοπό την υποστήριξη των κρατούμενων μεταξύ τους και την επίλυση διαφορών, ενώ οι μαθησιακές εργασίες προσαρμόζονται στις ικανότητες του κάθε μαθητή. Αυτή η ατομο-κεντρική προσέγγιση αποσκοπεί στην αλλαγή του τρόπου σκέψης και δράσης των μαθητών-κρατούμενων και στην προσωπική ανάπτυξη κάθε μαθητή και προώθηση των απαραίτητων γνώσεων, αξιών και δεξιοτήτων ώστε να γίνει ένας καλός πολίτης²¹.

Τέλος, αναφέρεται και το παράδειγμα του προγράμματος **Virtual Campus** στο **Ηνωμένο Βασίλειο**²², που αποτελεί ένα ασφαλές, βασισμένο στο διαδίκτυο εργαλείο επανένταξης το οποίο προσφέρει στους μαθητές-κρατούμενους την ευκαιρία πρόσβασης σε μαθησιακό υλικό και εργαλεία, μεταξύ των οποίων και πρόσβαση στο διαδίκτυο, που θα τους βοηθήσουν για την μελλοντική κοινωνική επανένταξή τους. Η διαδικτυακή φύση του προγράμματος το καθιστά πιο ελκυστικό στους μαθητές, επιτρέπει τη σύνδεση της εργασίας που παρέχεται υπό καθεστώς κράτησης με τη βασική εκπαίδευση, κατάρτιση και επαγγελματική αποκατάσταση και επιτρέπει τη συνέχιση της εκπαιδευτικής διαδικασίας μετά την αποφυλάκιση του κρατούμενου. Το πρόγραμμα ουσιαστικά βασίζεται στη δημιουργία ενός προσωπικού λογαριασμού κάθε μαθητή-κρατούμενου μέσω του οποίου κάθε μαθητής έχει ελεγχόμενη πρόσβαση σε συγκεκριμένο εύρος ιστοσελίδων, βάσει της εξατομικευμένης αξιολόγησής του και των κριτηρίων ασφάλειας που πληροί. Η μεταγωγή του κρατούμενου ή η αποφυλάκισή του δεν επηρεάζει την εκπαιδευτική διαδικασία, καθώς όλα τα έγγραφα και το εκπαιδευτικό υλικό του μαθητή παραμένουν αποθηκευμένα στον ηλεκτρονικό λογαριασμό του, δίνοντας του τη δυνατότητα να συνεχίζει απρόσκοπτα την εκπαίδευσή του από οπουδήποτε. Επιπλέον, του δίνεται η δυνατότητα να επικοινωνεί και να λαμβάνει υποστήριξη από συμβούλους και εκπαιδευτές μέσω μιας λειτουργίας ασφαλούς ανταλλαγής μηνυμάτων. Η αξιολόγηση του προγράμματος έχει αναδείξει ιδιαίτερα θετικά αποτελέσματα

---

²⁰ Πληροφορίες αντλήθηκαν και από τον επίσημο ιστότοπο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής: https://ec.europa.eu/employment_social/equal_consolidated/data/document/etg1-exa2-zubilis.pdf, τελευταία προσπέλαση στις 10/10/2020

²¹ Hawley J., Murphy I. & Souto-Otero M., όπ. παραπ., σελ. 33

²² Hawley J., Murphy I. & Souto-Otero M., όπ. παραπ., σελ. 34-35

που αφορούν τόσο τους ίδιους τους κρατούμενους, όσο και τους φορείς και το προσωπικό που εμπλέκονται στη διαδικασία εκπαίδευσης²³.

V.Γενικά Συμπεράσματα Πρώτου Μέρους Μελέτης

Η εκπαίδευση των κρατουμένων μέσα στις φυλακές συνιστά δικαίωμα ιδιαίτερα σημαντικό και καθοριστικό για το μέλλον των κρατουμένων. Η εκπαιδευτική διαδικασία μπορεί να αποτελέσει τη γέφυρα που θα γεφυρώσει το χάσμα ανάμεσα στους παραβάτες-εγκληματίες και την κοινωνία και που θα φέρει τους κρατικούς φορείς και θεσμούς σε ουσιαστική επικοινωνία με τους κρατούμενους.

Από την παρουσίαση που προηγήθηκε καθίσταται φανερό ότι **το κανονιστικό πλαίσιο για την εκπαίδευση των κρατουμένων είναι αρχικά αναλυτικό και περιεκτικό ως προς την έκταση προστασίας του**. Σε θεωρητικό επίπεδο, λοιπόν, η προστασία αυτού του δικαιώματος φαίνεται να έχει επιτευχθεί, όπως αποδεικνύεται από την πληθώρα κανονιστικών κειμένων που το κατοχυρώνουν και καθορίζουν τους όρους και προϋποθέσεις άσκησης του. Ωστόσο, **η έλλειψη δεσμευτικής ισχύος των περισσότερων κειμένων καθιστά αυτήν την προστασία κενού περιεχομένου**, καθώς εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια κάθε κράτους να επιλέξει τη συμμόρφωσή του προς τις διατάξεις των κειμένων αυτών, χωρίς να του επισύρονται νομικές κυρώσεις σε περίπτωση μη προσαρμογής της εθνικής σωφρονιστικής πολιτικής τους σε αυτές.

Παράλληλα, με μια σύντομη ματιά στις προαναφερόμενες εξελίξεις στον ελληνικό χώρο, εντοπίζεται μια καθυστέρηση της ελληνικής κυβέρνησης στην προώθηση μέτρων και στην οργάνωση προγραμμάτων με μακροχρόνια διάρκεια και ευρεία εφαρμογή στο σύνολο των σωφρονιστικών καταστημάτων της χώρας. Αίσθηση προκαλεί και η αποσπασματικότητα της εμφάνισης προγραμμάτων και πρωτοβουλιών με βραχυπρόθεσμη διάρκεια, σε μεμονωμένες φυλακές. Αυτές οι παρατηρήσεις αποδεικνύουν ότι **απουσιάζει ένα οργανωμένο, με μακροπρόθεσμους στόχους και κατάλληλα προσαρμοσμένο στις ανάγκες του ελληνικού σωφρονιστικού συστήματος σχέδιο ενίσχυσης της εκπαιδευτικής διαδικασίας**. Ωστόσο, βήματα γίνονται, έστω και αργά. Η ψήφιση του νόμου περί δημιουργίας εκπαιδευτικών μονάδων σε όλες τις φυλακές, καθώς και η εμφάνιση των Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας στις φυλακές την τελευταία εικοσαετία, ο αριθμός των οποίων σταδιακά αυξάνεται, αποδεικνύοντας ότι αυτές οι εκπαιδευτικές δομές έχουν προοπτικές καθολικής εδραίωσης σε όλα τα σωφρονιστικά ιδρύματα της χώρας, αποτελούν αποδείξεις μιας αργής μεν αλλά υπαρκτής προόδου. Στο πλαίσιο αυτό, η **μελέτη καλών πρακτικών του εξωτερικού**, θα μπορούσε να φανεί ιδιαίτερα χρήσιμη για την ελληνική πραγματικότητα, λαμβάνοντας σαφώς υπόψη τις συγκεκριμένες συνθήκες που επικρατούσαν στη χώρα προέλευσης της καλής πρακτικής και προσαρμόζοντάς την πρακτική στις ανάγκες και απαιτήσεις του δικού μας σωφρονιστικού συστήματος.

---

²³ Για πλήρη αξιολόγηση του Προγράμματος βλ. Turley C. & Webster S., (February 2010), Implementation and Delivery of the Test Beds Virtual Campus Case Study, National Centre for Social Research

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Βουβούση Μαρία, (2019), «Η Εκπαίδευση Ενηλίκων στις Φυλακές» στο ηλεκτρονικό περιοδικό *Επιστημονικό Δίκτυο Εκπαίδευσης Ενηλίκων*, τεύχος 25, ηλεκτρονικά διαθέσιμο στο: <http://cretaadulteduc.gr/blog/?p=1258>
2. Δαμιανός Πέτρος, (Φεβρουάριος 2018), «Εκπαίδευση στη Φυλακή: Δικαίωμα για τους Κρατούμενους – Υποχρέωση για την Πολιτεία», ηλεκτρονικά διαθέσιμο στον ιστότοπο του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων: <https://www.minedu.gov.gr/news/33133-25-02-18-ekpaidefsi-sti-fylaki-dikaioma-gia-tous-kratoymenous-yproxresosi-gia-tin-politeia>
3. Δημητρούλη Κ. – Ρηγούτσου Ε., (2017), «Οδηγός για τους εκπαιδευτές των Σχολείων Δεύτερης Ευκαιρίας σε Καταστήματα Κράτησης», Αθήνα
4. Κουλούρης Νικόλαος, (Νοέμβριος 2016), «Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο Φυλακών» στο ηλεκτρονικό περιοδικό *The Art of Crime*, ηλεκτρονικά διαθέσιμο στο: <https://theartofcrime.gr/%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%BC%CF%8C%CF%81%CF%86%CF%89%CF%83%CE%B7-%CE%BC%CE%B9%CE%B1%CF%82-%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%AF%CE%BB%CE%B7%CF%88%CE%B7%CF%82-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CE%BD-%CF%80%CE%B5%CF%81/>
5. Νικολόπουλος Γιώργος, (2008), «Η Ευρωπαϊκή Ένωση ως φορέας αντεγκληματικής πολιτικής: Το “πρόγραμμα της Χάγης” και η εφαρμογή του», Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα
6. Ρηγούτσου Ελένη, (2005), «Συμβουλευτική Κρατουμένων», Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων – Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων – Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων, Αθήνα
7. Σπινέλλη Καλλιόπη, (1990), «Θεσμικά πλαίσια, όρια και ιδεολογικοπολιτικοί άξονες του Κώδικα Βασικών Κανόνων για τη Μεταχείριση των Κρατουμένων» στο *Σύγχρονα Θέματα*, τεύχος 41-42
8. Συνήγορος του Πολίτη, (2017), «Εθνικός Μηχανισμός Πρόληψης των Βασανιστηρίων & της Κακομεταχείρισης-Ετήσια Ειδική Έκθεση 2107», Αθήνα, Εθνικό Τυπογραφείο
9. Ιστότοπος Σχολείου Δεύτερης Ευκαιρίας του καταστήματος κράτησης Κορυδαλλού: <http://sde-fyl-koryd.att.sch.gr/>
10. Επίσημος ιστότοπος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής: <https://ec.europa.eu/>

11. Από 13.12.2018 ανάρτηση από τον ιστότοπο Ιδρύματος Νεολαίας & Δια Βίου Μάθησης:<https://www.inedivim.gr/δημοσιότητα/συνεργασία-υπεθυπδικαιοσύνης-διαφάνειας-και-ανθρωπίνων-δικαιωμάτων-για-την-ανάπτυξη>

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

12. Bent Dahle Hansen And Paal Chr Breivik The County Governor Of Hordaland, (17th December 2014), Internet for prisoners in Norway στο Inside time (the National Newspaper for Prisoners & Detainees), ηλεκτρονικά διαθέσιμο στο <https://insidetime.org/internet-for-prisoners-in-norway-2/>
13. Costelloe Anne & Warner Kevin, (July 2014), «Prison education across Europe: policy, practice, politics» at London Review of Education, vol.12, n.2
14. Jo Hawley, Ilona Murphy and Manuel Souto-Otero, (May 2013), *Prison Education and Training in Europe-Current State-of-Play and Challenges*, European Commission, GHK Consulting
15. Kicker Renate, (2012), «The European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman and Degrading Treatment or Punishment (the CPT)» στο Bego Gauthier (ed.), *Human rights monitoring mechanisms of the Council of Europe*, Routledge, London
16. Smit Dirk van Zyl & Snacken Sonja, (2009), «*Principles of European Prison Law and Policy*», Oxford University Press, New York
17. Turley Caroline & Webster Stephen, (February 2010), Implementation and Delivery of the Test Beds Virtual Campus Case Study, National Centre for Social Research